

I mötet med Leviatan

Ett ärligt samtal om Ryssland

I vilket tillstånd befann sig den ryska journalistiken före den 24 februari 2022? Hur har relationerna mellan den ryska statens makthavare och journalisterna format sig under det senaste decenniet? Vilka arbetsmöjligheter har de ryska journalister som emigrerat från Ryssland, i protest mot kriget och Putins regim?

Om journalistikens öde i dagens Ryssland, om yttrandefrihet och om misslyckade försök att bekämpa korruption och en växande militarisering av samhället talar jag med Ljudmila Sjabujeva, oliktänkande rysk journalist, före detta chefredaktör vid radiostationen Echo Moskva i Jaroslavl. Ljudmila var god vän med den kända politikern Boris Nemtsov, en av Putins främsta kritiker. Nemtsov mördades mitt i Moskva den 27 februari 2015.

Den förlorade kampen. Nej till Putin

Vilken var Ljudmilas första reaktion när hon hörde om Rysslands fullskaliga angrepp mot Ukraina den 24 februari 2022?

Ljudmila säger att anfallet blev en katalysator som blottade den starka rädsla som hon levte med i flera år. Det storskaliga kriget, som i rysk offentlighet kallas för "specialoperation", kändes som en katastrof; rädslan nådde sin kulmen. Ljudmila insåg att hon stått på avgrundens rand och att alla förhoppningar om ett fritt och rättvist Ryssland i ett slag hade gått upp i rök. Kriget utan krigsförklaring var en dolkstöt i ryggen på hela samhället. Ljudmila hade ingenting att förlora eftersom allt redan var förlorat. Den 25 februari 2022 ställde hon sig på torget mellan kyrkan och stadshuset, mitt i Jaroslavl, med ett plakat: "Nej till kriget! Nej till Putin!" En

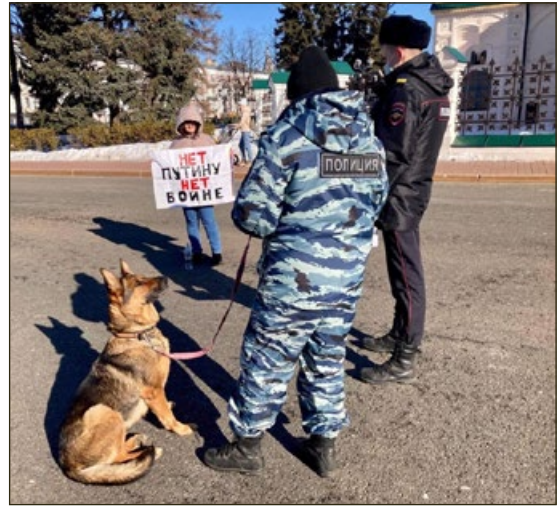
äldre dam som gick förbi var nära att kasta sig över Ljudmila och attackera henne med knytnävarna. "Vi skulle vara döda allihop om inte Putin funnits!" skrek kvinnan hysteriskt. Annars stannade inte en enda förbipasserade upp, varken för att konfrontera eller stöda Ljudmila.

Hon stod så i en kvart, tills polisen kom för att gripa henne. Efter att den lokala säkerhetstjänsten hållit kvar Ljudmila i häktet i ett dygn lät man henne gå. Hon blev dock varnad att inte uttala sig mot "specialoperationen" i sociala medier och att inte ställa till med nya enpersons-demonstrationer, i annat fall skulle hon få sota för sin olydnad. Inspektörerna från säkerhetstjänsten gick så långt att de tog till hot och antydde att hon riskerat sina två små barns trygghet. Det gav Ljudmila kalla kårar över ryggen, hon insåg att hennes tid i Ryssland var över. Den sista droppen var ett nattligt telefonsamtal från okänt nummer samma kväll som hon kom hem från häktet. En främmande röst for ut i hotelser mot hennes familj. "Jag hittar dig och mosar dig så du hamnar i rullstol!" skrek den okände.

Dagen efter ställdes Ljudmilas man Danila inför det faktum att hans företag, den viktigaste inkomstkällan för deras familj, hade lagts ner. Danila ägde några betalkikare vid olika turistställen längs Volgas strand i Jaroslavl. Danilas företag övertogs av staden och kikarna förklarades vara stadens egendom. Inom tre dagar hade Ljudmilas familj förlorat sin



Ljudmila Sjabujeva på torget i Jaroslavl den 25 februari 2022.



Polisen anländer.

trygghet, sin ekonomi och sin framtid.

Den 1 mars 2022, fyra dagar efter att Ryssland inlett det fullskaliga kriget, lämnade Ljudmilas familj landet i största hast. De reste först till Egypten där de sökte asyl i tre länder – Australien, där Danilas mor bor, USA, där Ljudmilas son föddes, och Tyskland. Tyskland var det land som genast svarade på deras ansökan om skydd som politiska flyktingar. I slutet av mars 2022 flyttade de till Berlin där de har stannat för att bygga upp sitt nya liv från grunden.

Hur svårt var det att fatta detta beslut – att lämna allt som de skapat och samlat ihop och resa mot det okända? Var migrationen den enda lösningen? frågar jag Ljudmila.

Hon berättar att hon som journalist känt sig leva i ett slags inre exil de senaste fem åren då Jaroslavl-regionens guvernör var Dmitrij Mironov, Vladimir Putins före detta livvakt. Hans styre utmärktes av en sträng hierarki. Guvernören avskärmade sig från folket och lät sina underordnade bära hans portfölj. Stadens kassa spenderades på praktfulla militära evenemang och parader. Årets viktigaste högtid var segerdagen den 9 maj som firades med pompa och ståt. Det vanliga folket, bland annat krigsveteraner, var tvungna att stå bakom avspärningar och iaktta militära processioner. För de pengar som investerades i de nyaste stridsvagnarna och annan avancerad krigsutrustning skulle man ha kunnat bygga flera sjukhus och renovera halvt förfallna äldreboenden.

Ljudmila, som på den tiden var chefredaktör vid Echo Moskvas redaktion i Jaroslavl, kritiserade Mironovs styre som hade förvandlat Jaroslavl till

en militärförläggning. Hon påtalade stämningen av rädsla, ofrihet och total misstro som rådde under Mironovs möten såväl med journalister som med vanliga väljare. Ljudmilas artikel delades både på Facebook och Twitter och väckte gensvar hos en större publik. Uppståndelsen kring Ljudmilas artikel ledde till att hon blev kallad till Jaroslavls administration, där hon fick träffa borgmästaren i egen hög person. Han varnade henne otvetydigt för att nämna Mironovs namn i sociala medier eller i pressen. Efter denna varning på officiell nivå fick Ljudmila flera anonyma samtal med direkta hotelser mot hennes liv och hälsa.

Två år efter att Mironov tillträtt tjänsten som landshövding stängdes radiostationen Echo Moskvas redaktion i Jaroslavl – utan förklaring. Ljudmila förlorade sitt jobb och sin viktigaste medieplattform. Bland de fria fora där hon fortfarande kunde framföra sina åsikter och kritisera stadsledningens korrupktion, militarism och vårdslösa inställning till medborgarnas behov fanns Facebook, som i dagens Ryssland ses som ett extremistiskt socialt medium.

En ny våg av hotelser och varningar fick Ljudmila år 2020, mitt under pandemin som för Putins regering blev ett svepskäl för genomförandet av den impopulära lagen om grundlagsändringarna. Enligt detta konstitutionstillägg får Putin ännu mera makt och kan fortsätta som president fram till 2036. Ryssland övergick från autoritär regim till ren diktatur utan att folket, som var fullt upptaget med sin hälsa och ekonomi, ens märkte det.

För Ljudmila sammanföll pandemins tid med en

mammaledighet. Hon satt dock inte med armarna i kors utan startade en penninginsamling för sjukhusutrustning. Stadsledningen brydde sig inte om att sjukhus led brist på skyddsmasker, syrgasapparater och medicin, så Ljudmilas hjälpaktion väckte gensvar bland Jaroslavs invånare. Hennes namn åtnjöt på nytt den auktoritet som hon förlorat efter att Echo Moskvij stängts och hon försvunnit från offentligheten. Hon fick även en möjlighet att berätta om sin hjälpaktion för större mediaplattformar, såsom Youtube och Jaroslavs lokala tv-kanaler. Då blev hon kontaktad av en pressekreterare från Mironovs styrelseapparat med ett erbjudande om att förse Ljudmilas uppträdande på sociala medier med en rörlig informationstext: ”Rösta för grundlagsändringarna!” I utbyte mot stadsledningens agitation på hennes plattformar blev Ljudmila utlovad aktier i ett stort företag eller ekonomiska medel för att starta ett eget företag. Ljudmila tackade nej till erbjudandet, och trots att hon efteråt hotades med att aldrig få fast jobb i Jaroslavl ångrade hon aldrig sitt beslut.

Sålunda, de hotelser som Ljudmila fått efter sin ensamma demonstration den 25 februari 2022 var ingen ny erfarenhet för henne. Ändå erkänner Ljudmila att rädslan nådde sin kulmen just då och den enda utvägen för henne var att lämna landet och söka politisk asyl utomlands.

Grusade förhoppningar. Boris Nemtsov i Jaroslavl

Jag ber Ljudmila att berätta om Boris Nemtsov, som från 2013 fram till sin död 2015 var verksam som ledamot i Jaroslavs statsduma. Nemtsov och Ljudmila hade blivit riktiga vapenbröder, som i direktsändningar på Echo Moskvij avslöjade stadens korrupktion och kritiserade Putins regim. Ljudmila är övertygad om att Nemtsov hade varit den mest sannolika kandidaten till posten som president. Han var väldigt karismatisk och kunde lätt vinna väljarnas hjärtan. Vart han än kom kunde han skapa en festlig stämning och väcka människors förtroende. Han hade förmågan att lyssna på vilken människa som helst. Samtidigt var han ytterst professionell som politiker och talare och hanterade fakta och siffror med briljans. En av hans förtjänstfulla prestationer var en effektiv granskning av illegala omkostnader

för inköp av ett dyrt cancerläkemedel, Herceptin. Resultatet var ett skandalöst avslöjande av korrumpierade ledamöter som köpte in det förmånliga preparatet till ett alldeles för högt pris. Jaroslavs viceguvernör och chefen för hälsodepartementet blev uppsagda.

Efter att Nemtsov vunnit detta fall i domstolen skymtade en strimma hopp i mörkret. Folk började igen tro på en rättvis beskyddare som kunde stå upp för deras intressen. Frihetens eufori tog dock ett abrupt slut den 27 februari 2015 då Nemtsov blev mördad med fyra skott på Bolsjoj Moskvoretskijbron i Moskva, mitt emot Kreml. Fem kaukasier utpekades snabbt som skyldiga och dömdes till långa fängelsestraff. Även om beställaren fortfarande är okänd förstår man vem som haft nytta av Nemtsovs död.

Ljudmila berättar för mig om deras sista möte på radiostationen där de spelade in ett program. Eftersom Nemtsov hade ett ärende i Moskva hade de bokad tid i studion på en söndag. Ljudmila kom några minuter för sent och när hon rusade in i kontrollrummet upptäckte hon att det var lika mörkt där som i resten av den tomma byggnaden. Hon tände ljuset och såg Nemtsov som satt med blicken mot väggen. Rullgardinerna var neddragna. Han likade inte sig själv – blicken var matt och ansiktet sorgset. ”Varför sitter du i mörkret?” frågade Ljudmila häpet. Då berättade Nemtsov för henne om sina onda förhållningar om att han skulle bli dödad. Ljudmila försökte muntra upp honom genom att påminna honom om att han hade blivit utsatt för hotelser förut flera gånger, men Nemtsov insisterade på att det var annorlunda den här gången och att han kände hur snaran runt honom drogs ihop.

På den tiden, i början av 2015, hade Nemtsov börjat samla material om ryska ockupanter i östra Ukraina. I den ryska pressen påstods det att ryssarna inte hade något med det pågående kriget att göra och att det var ukrainska separatister som krigade och sköt på civila i Donbass. Nemtsov var på väg att uppdaga fakta som Putins ledning försökte sopa under mattan, till exempel om de otaliga ryska soldater som dött på ukrainsk mark. Nemtsov gick så långt att han sökte upp soldaternas gravar som bevis på Rysslands direkta delaktighet i den ukrainska konflikten. Om dessa fakta hade sippat fram i of-



Bolsjoj Moskvoreskij-bridgen, maj 2018.

fentligheten skulle Putins auktoritet ha kunnat försvagas kraftigt.

Under det privata samtal de hade i Echo Moskvas tomma studio söndagen den 22 februari 2015 uttryckte Ljudmila sin önskan att göra en ny direktsändning med Nemtsov och fråga honom om hans tid som en av de ledande aktörerna i Jeltsins regering mellan 1991 och 1997. De hann aldrig förverkliga sina planer.

För Ljudmila blev Nemtsovs bortgång livets dittills största förlust. Hon kunde inte prata på flera dagar och var tvungen att gå i terapi. Hennes personliga sorg kändes dock nästan obetydlig i jämförelse med hur katastrofal Nemtsovs död var för Ryssland. Mordet på Bolsjoj Moskvoreskij-bridgen innebar slutet för fritt tänkande, demokrati och rättvisans seger.

Putins mörka tid inträdde, och mörkret tätnade ytterligare den 24 februari 2022.

En ny start i Berlin

Vilket mottagande har Ljudmila Sjabujeva och hennes familj fått i Berlin? Finns det jobbopportuniteter inom journalistiken?

Ljudmila säger att de fått ett väldigt varmt mottagande i Berlin. Trots diverse byråkratiska förhållningar fick de till slut ett så kallat frilansvisum som tillåter dem att bo i Tyskland och arbeta självständigt. De kan grunda ett eget företag och genomföra sina projekt. Som journalister får Ljudmila och hennes man ett stipendium som ger dem möjlighet att söka praktikplats och försörja sig. Organisationen som betalar ut stipendier är finansierad av Tysklands kulturdepartement. Samma organisation erbjuder gratis språkkurser i tyska för att underlätta integrationsprocessen för nyanlända.

Just nu skriver Ljudmila för ryska medieplattformar där hon får uttala sig mer eller mindre fritt, såsom dzen.ru eller Telegram. Hon fortsätter ta upp samma brännande frågor som hon sysslat med när hon verkade som etablerad journalist i Ryssland – politisk korruption, militariseringen av samhället, Jaroslavs gradvisa förfall som ett resultat av makthavarnas oprofessionella styre. Hon uppmärksammar även de orättvisor som Jaroslavs lokala säkerhetstjänst utsätter de medborgare för som inte accepterar Rysslands aggression mot Ukraina och som vågar protestera mot Putins styre. Ett av hennes senaste inslag handlade till exempel om en ung man som blivit grovt misshandlad för sin kritik i sociala medier av mobiliseringen.

”Jaroslavl har förfallit påtagligt sedan jag åkte därifrån i mars”, konstaterar Ljudmila. Många tänkande och politiskt aktiva människor har flyttat till Istanbul, Berlin, Astana eller mindre städer i Montenegro och Bulgarien. De som finns kvar kan placeras i tre grupper: de som stödjer Putin och är övertygade om att Ryssland strider mot Nato för att försvara folkets intressen, de som anpassar sig och tror att Ryssland strider uteslutande i östra Ukraina för att beskydda Donbass från ukrainska ”nazister”, men också en väldigt stor grupp människor som inte alls är överens med Putins krig men väljer tystnad och inre exil.

Ljudmila säger att hennes texter tyvärr inte längre får samma gensvar hos ryska läsare. De flesta tror att hon efter flytten till Berlin tappat kontakten med verkligheten. ”Det är egentligen de som riskerar tappa kontakten med verkligheten!” säger Ljudmila sorgset.

Hon ser ingen positiv framtid för det ryska samhället. Kriget mot Ukraina är Putins enda chans att överleva som landets ledare. Han är besatt av sina imperialistiska illusioner och kan gå hur långt som helst bara för att inte ge upp och resignera inför Ukrainas seger. Ljudmila utesluter dock inte att hon någon gång återvänder till sin hemstad för att kämpa för en bättre och friare Ryssland. Men det förblir en ouppnåelig dröm så länge Putin är kvar vid makten.

OLGA ENGFELT